ЧЕНИНО
ЧЕНИНИ

ТРАКТАТ
О
СЛИКАРСТВУ

*

ФРОМАНТЕН

РЕМБРАНТ

1

ТРАКТАТ О СЛИКАРСТВУ
ЧЕНИНА ЧЕНИНИЈА

ФРОМАНТЕН

РЕМБРАНТ

ШТАМПАНО КАО РУКОПИС

Са француског превео I, II, III део
ДРАГОЉУБ КАЊИЋ

Штампарија Предузећа „Глобус“ НРС — 1950/533

Свеска која у овом броју садржи један део Ченинијевог „Трактата о сликарству“ и као додатак Фромантенову студију о Рембранту нема значај неког практичног уџбеника. Она је израсла из потребе да се студентима Академије ликовних уметности пружи могућност за проширење ликовне културе и због тога ће у току повременог излажења добијати различита обележја. У том смислу њен карактер се неће свести само на изношење историског материјала и превода из светске литературе већ ће се у виду полемике проширити на проблематику са којом се данас бавимо.

Ченино Ченини, чији ће „Трактат о сликарству“ бити објављен у прва два броја спада у групу сликара који су се васпитали под утицајем Ђота као настављачи његовог рада.

Познат у историји уметности по „Трактату“ забележио је сва техничка искуства по којима се тада радило и стим његова књига садржи све што је у техничком погледу и у методу чинило Ђотовску традицију. Више од тога у Ченинијевом делу се налазе већ сви елементи новог уметничког схватања односа према природи насупрот ранијем византиском од чијих се основа вероватно пошло и због чега би било интересантно правити поређења са технолошким поступцима наше средњовековне уметности у оном периоду када је кретање ка реализму било у неколико отворено.

ФРОМАНТЕН

РЕМБРАНТ

Рембрантов живот као и његово сликарство, пун је полусенки и тамних кутова. Колико се Рубенс показује онаквим какав је био, у пуној светлости својих дела, свог јавног и приватног живота, јасним, прозирним, блиставим од духа, од доброг расположења, од горде љупкости и величине, толико је Рембрант прикривен и као да увек нешто таји, било у сликарству, било у животу. Он нема палате с италијанским тремовима, не живи господски и на великој нези. Осредњи стан, црнкаста кућа неког ситног трговца; унутра колекционарски дар-мар, као код каквог скупљача старих књига, бакрописа и других реткости. Њега никад неки јавни посао није извукао из атељеа да би га умешао у политику свога времена, нити га је какав владалац својом великом благонаклоношћу привезао за своју особу. Ни званичних почасти, ни ордења, ни титула. ни одличја, ничег што би га непосредно или посредно везало за какав догађај или коју личност, да би историја говорећи о њима, узгред и њега споменула. Рембрант је био ситни човек из народа, из оне гомиле у којој се личности не разазнају, која скомрачи и живи животом у који никакав жиг није утиснуо своје обележје; па чак и у тој земљи назови-класне једнакости, протестантској, републиканској, без племићких предрасуда, ништа није сметало да и крај све своје јединствене генијалности не остане доле; у опскурним слојевима, где се по свом друштвеном положају налазио, и да њима сасвим не исчезне.

Врло дуго о њему се знало једино на основу сведочанства Сандрартовог или његових ученика, оних бар који су писали, а све се сводило на неколико легенди из атељеа, на сумњива обавештења, на олако дати суд, на рекла-казала. Од његове личности видело се само оно што је настрано, чудновато, тривијално, само мане, скоро пороци. Говорило се да је грамзив, похлепан, чак тврдица, помало каишар, а с друге стране, причало се да расипа и троши без мере и рачуна, о чему сведочи његова материјална пропаст. Имао је много ученика, стављао их је у ћелије, у преграђеним собама, будно пазио да међу њима не буде ни додира ни међусобног утицаја, и од те ситничарске наставе извлачио је крупан приход. Наводе се понеки одломци из тих усмених лекција који су по предању прикупљени, то су обичне истине до којих се долази простим расуђивањем, али које немају никаквог значаја. Није видео Италију, није препоручивао да се тамо путује и то је био повод за његове бивше ученике који су постали доктори естетике да се вајкају и никад не прежале што се њихов учитељ, иначе човек здраве доктрине и оргиналног таланта, није обогатио и том толико потребном културом. Знало се за његов чудноват укус, да воли старудије, оријенталске дроњке, шлемове, мачеве, азијске ћилиме. Пре него што се тачније сазнало за појединости уметничког дела и његовог покућанства и за све оне поучне и корисне раритете којима је његова кућа била претрпана, изгледало је да се тамо ваљају у нереду ствари чудне, које спадају и у јестаственицу и у телалницу: дивљачко оружје, пуњење животиње, исушене траве. Потсећао је тај дармар на вашарску шатру, на алхемичарску лабораторију, помало на окултне науке и кабалистику. и та настраност, уз то страст за новцем, која му се приписивала, давала је дубоко мисленом и натмуреном лику овог неуморног радника неки чисто компромитујући изглед некога који се бави тражењем злата.

Имао је страст да стане пред огледало и да се слика, не као што је то радио Рубенс, у херојским сликама, дајући себи витешки изглед ратника помешаног у гомили епских личности већ сам, у малом оквиру, очи у очи са самим собом, свог задовољства ради и једино да би ухватио игру овлаш пале светлости или какве ређе полусенке на заобљеним површинама свог крупног и сочног лица. Сукао је у вис бркове, растресао косу да коврче буду ваздушасте и разигране, смешио се пуним и руменим уснама, и његове ситне очи, утонуле под јаким чеоним испупчењем, фиксирале су својим чудноватим погледом у коме је било страсти, дрскости и задовољства. Нису то биле обичне очи. Лице му је било чврсто грађено, уста изразита, вилица је одавала вољу. У повијама рад је издубио две исправне боре, превоје, и онај нарочити урез стечен навиком да се скупе веђе, својственом људима који се концентришу кад мисле, који спољне утиске примају без спонтаности и савладане кроз личну призму. Осим тога имао је обичај да се окити украсима и преруши као глумци у позоришту. Служио се оделом, капама и ђинђувама скупљаним у гардероби, стављао на главу турбан, велирске токе, шешире с перјем, облачио пурпоане, огртаче, понекад и оклоп. Стављао је на капу копче од драгог камења, око врата златне ланце и драгуље. И ако човек незна за тајну његових истраживања, питаће се да ли се у тој сликарској попустљивости према склоностима модела не скрива можда људска слабост којој се уметник подавао? Доцније, кад је зашао у зреле године, у тешким данима, видимо га у озбиљној одећи, скромнијој и истинитијој: без злата, без баршуна, тамној хаљини. главе повезане марамом, лица снужденог, изобраног, измученог, са палетом у грубим рукама. Ова одећа разочараног човека постала је нови вид у коме нам се приказује кад је прешао педесет година, али тиме постаје само још сложнији суд који бисмо желели да о њему створимо.

Све се то некако није слагало, није ишло једно с другим, није одговарало његовим делима и њиховом смислу, висини његових замисли, дубокој озбиљности његових стремљења. Настраности његовог недовољно објашњеног карактера, понеке појединости његових скоро непознатих навика, издвајале су се помало нелагодно са суморне, сиве позадине његовог живота, замраченог неизвесношћу и биографски прилично нејасног. Доцније расветљени су скоро сви сумњиви делови ове мрачне слике. Рембрантова историја написана је, и то врло добро, у Холандији, чак и у Француској по Холандским писцима. Благодарећи радовима једног од његових најусрднијих обожавалаца, G. Vosmaert-a, данас ми знамо о Рембранту ако не све што би требало да знамо, а оно бар све што ће се вероватно икад сазнати, и то нам је довољно да га заволимо, да га ценимо, жалимо, и чини ми се, да га добро разумемо.

Ценећи по спољашности, био је то ваљан човек, који је волео кућу, породични живот, кутак крај огњишта, породични човек, супруг по природи, моногам који никад није могао да поднесе ни момачки живот и удварања и кога су необјашњене околности навеле да се три пута ожени; по себи се разуме, није марио да буде ван куће; слабо је знао да газдује и сређује рачуне; није био тврдица јер се материјално упропастио, и, ма да је мало трошио иа удобан живот, расипао је изгледа, новац на ствари које су га занимале с духовне стране; тежак у животу, можда натмурен, усамљен, — у свему и у свом уском кругу, чудноват створ. Није живео у раскоши, али је имао неко сквивено благо своје врсте, читаво богатство закопано у предметима од уметничке вредности, које му је причињавало огромну радост, које је изгубио кад је потпуно пропао и које је на његове очи, једног заиста злокобног дана, распродато буд зашто, пред вратима једне крчме. Као што се доцније видело, није све било вашарска роба у том покућанству којим се потомство дуго занимало не познајући га. Било је ту вајаног мрамора, италијанских слика, холандских слика, у великом броју његових дела, било је нарочито бакрописа, и то понајређих, које је стекао разменом за своје ствари или по скупу цену. Њему су биле драге те ствари, лепе, избиране, скупљане са страшћу, он их је волео као другове у самоћи, као сведоке свог рада, којима је поверавао своје мисли, којима се инспирисао. Можда је он гомилао то благо са оном страшћу *дилетанте-а*, учењака, рафинираног интелектуалца, и вероватно се у том и састоји онај необични облик тврдичења чији се интимни смисао није схватао. Што се тиче дугова, у којима је грцао, имао их је већ онда кад је у својој преписци, која нам је остала, говорио за себе да је богат. Био је прилично горд и потписивао је менице без устезања, као човек који незна за вредност новца и не пребројава га ни кад га има ни кад га дугује.

Имао је дивну жену, *Саскиу*, која је била као неки зрак светлости у тој атмосфери вечитог светло-тамног, и за неколико кратких година, унела у њему неки живахнији одблесак. Тој тмурној средини, тој туробној удубљеност у рад, фалило је живахности, мало заљубљене младости, мало женске љупкости и нежности. Да ли му је Саскиа донела све то? Не види се јасно. Био је, кажу, заљубљен у њу, често је сликао — преобучену у чудновата одела, фантастична или раскошна, као што је уосталом и са собом радио; и њу је китио неким јефтиним луксузом, претстављао је као *Јеврејку*, као *Одалиску*, можда као *Сузану* или *Витсавеју*, никад је није насликао онаквом каква је у истину била и није оставио ни један њен портрет, у оделу или без одела, који је веран — бар тако се мисли. Ето то је све што знамо о његовим и сувише брзо угушеним домаћим радостима. *Саскија* је умрла млада 1842 године, исте године кад је насликао Ноћну стражу. Из три брака имао је више деце, али се ниједанпут не сретамо у његовим сликама са насмејаним и љупким дечијим ликом којег од њих. Његов син Титус умро је неколико месеци пре њега. Осталој деци траг се губи у тами којом су обавијене његове последње године и време по његовој смрти.

Зна се да је у блиставом животу Рубенсовом, пуном полета и увек сретном, било тренутака велике клонулости и неке изненадне изнемоглости: по повратку из Италије кад се осетио странцем у рођеној земљи, затим по смрти Изабеле Брант, кад се као удовац нашао сам у празној кући. О томе има доказа у његовим писмима. За Рембранта немогуће је знати шта је пропатио. Саскија умире, његов рад се не прекида ни за дан, то се види по датумима његових слика, а још боље по датумима његових бакрореза. Имање му пропада, вуку га пред стечајни суд, одузимају му све што је волео, и ни савременици ни потомство нису чули ни жалбе ни уздаха тог човека за кога би се помислило да је све у њему смрвљено. Његов рад нити слаби нити попушта. С богатством, са срећом, с благостањем, напустила га је и публика: на неправде судбине, на превртљиво мишљење света, он одговара портретом Sixa i Suknarima, да и не говоримо о портрету Младића из Лувра и толиким другим делима која се убрајају у најзрелија, најубедљивија и најснажнија. У болу, у најпонижавајућим недаћама, он уме да сачува неки несаломљиви мир, што би било сасвим необјашњиво кад се неби знало на какву је све активност, на какву равнодушност и какав брзи заборав готов неки велики дух, дубоко занет оним што би хтео да оствари. Да ли је имао много пријатеља? не изгледа; у сваком случају нису му поклонили своје пријатељство сви они којих је био достојан. Ни Вондел, који је и сам био чести гост у кући Сиксовој, ни Рубенс кога је добро познавао, који је био у Холандији 1636 год., обишао све тамошње чувене сликаре осим њега, и који је умро годину дана пре него што је насликана Ноћна стража, не оставивши помена о Рембрантовом имену ни у својим писмима ни у својим збиркама. Да ли је био слављен, вољен, окружен поштоваоцима? Ни то. Кад се у Апологијама, у списима и пролазним пригодним песмицама из тога времена спомене и његово име, то бива узгред и без топлине, тек да му се не учини неправда. Књижевници су имали друге љубимце, а Рембрант једина величина — он је долазио иза њих. При званичним парадама, великим светковинама сваке врсте, на њега се заборавља, или се бар никад не види како се то каже у првим редовима, на трибинама.

Крај све своје генијалности, славе, огромног усхићења с којим су се из почетка сликари тискали к њему, тако звани отмени свет, чак и у Амстердаму као друштвена средина био је такав да су му његова врата била може бити одшкринута, али тој средини он није никад припадао. Његови портрети, а ни његова личност, нису му служили као препорука. И ако је међу њима било изврсно насликаних и према елитним личностима, то нису била она допадљива дела, природна и јасна, каква се свиде извесним круговима, да би се помоћу њих прочуо у том друштву и себи омогућио приступ. Рекао сам вам да се капетан Кок, који је портретисан на Ноћној стражи, утешио на тај начин што је наручио други портрет код Ван дер Хелста. А што се тиче Сикса, који је био младић у поређењу са њим и који је, по мом чврстом уверењу, пристао да му позира само на велико наваљивање, верујем да је Рембрант, кад је ишао у посету овој службеној личности, ишао више као код бургместра и мецене него као код пријатеља. Обично и много раније он се дружио са незнатним људима, дућанџијама, малим газдама. Чак се са сувише ниподаштавања говорило о том друштву, веома скромном, али не и недоличном. Сматрали су га без мало за човека који банчи и блудничи, ма да није никад одилазио у крчме, што је реткост за то време, и то због тога што се после десет година од како је остао удовац некима учинило да овај повучени човек има канда неке сумњиве везе са својом служавком. Служавка је због тога била кажњена укором, а Рембрантово понашање наишло је на немалу осуду. У осталом у то време све је већ пошло наопако, имање, част. И кад је напустио Breestraed, без крова над главом, без пребијене паре, али са измиреним поверилачким рачунима, ни таленат ни стечена слава нису значили више ништа. Његов траг се губи, он бива заборављен, његова личност нестаје у опскурном животу натезања и немаштине из кога се заправо никад и није извукао.

У свему, као што се види, био је то човек своје врсте; сањалица, можда ћутљивац, ма да се то неби рекло по његовом лицу; можда незгодне нарави, мало груб, раздражљив, оштар, човек коме не вреди противречити, још мање убеђивати га у суштини несталан, крут формалиста, свакако човек оргиналан. Ако је из почетка био славан и вољен и хваљен, крај свих завидљиваца, људи уског видика, надриучењака и будала то им се жестоко осветило кад га није више било на мегдану.

Као техничар он је сликао, цртао оловком и резао у бакру на начин како то нико није радио. Његова дела била су и по самом поступку загонетке. Дивили су му се, али мало збуњено. Пратили су његов рад, али без великог разумевања. Нарочито при раду неког алхемичара. Гледајући га пред стаклом, са палетом свакако свом улепљеном од боја и уља са које су ницали као смола тешки слојеви и најтананији лазури, или погнутог над бакарном плочом како гребе противно свим правилима, — људима се чинило да се иза његове кичице и резбарске игле крију тајне нечастивих сила. Његов начин је био толико нов да су умни људи били збуњени и пометани, а људи простог духа очарани.

Све што је било младо, смело, необуздано и непромишљено међу ђацима сликарима потрчало је к њему. Његови непосредни ученици били су осредњи; они са зачеља — никакви. Нарочито пада у очи да и крај све наставе по строгом систему ћелија у којој сам вам говорио ни један није потпуно сачувао своју индивидуалност. Имитирали су га како никад ни најсервилнији кописта није имитирао свог учитеља и наравно, примили су од њега баш оно што је било најгоре у његовом поступку.

Да ли је био учен, образован? Или можда само осредње писмен? Зато што је имао смисла да сцену постави на платну, што му по темама није била страна историја, митологија, хришћанска догматика, кажу јесте. Кажу није, зато што се у његовом покућанству, кад је било проучено, нашло безброј бакрописа и скоро ни једна књига. Да ли је био филозоф у смислу како се обично узима реч филозофирати?

Да ли је као што се то данас сматра, допринео као уметник да се сруше догме и открије чисто људска страна јеванђеља? Дали је са тенденцијом рекао своју реч у питањима политичким, верским, друштвеним, која су тако дуго раздирала његову земљу и која су срећом најзад била решена? Сликао је просјаке, убоге и бескућнике више него богаташе, јевреје још чешће него хришћане; излази ли из тога да је према класи беде имао и других неких склоности, осим чисто сликарских? Све су то претпоставке више него произвољне, и не видим зашто би било потребно да се крај толиких хипотеза заплићемо још и новим хипотезама.

Чињеница је да је тешко издвојити га од интелектуалног и духовног покрета његове земље и његовог доба, да је он у седамнаестом веку удисао ваздух родног краја од кога је живео. Да је раније дошао на свет био би необјашњив; да је рођен ма где на другом месту још би чудноватије одиграо ону улогу комете ван путања модерне уметности која му се приписује; да се родио касније не би му припала она огромна част да својом личношћу закључи једну прошлост и отвори велика врата будућности. У сваком погледу, многи су се у њему преварили. Као човек није био углађене спољашности, отуд се извело да је био прост. Као човек од науке пореметио је многи систем, отуд се извело да није био образован. Као човек од науке пореметио је многи систем, отуд се извело да није био образован. Као човек од укуса, огрешио се о сва могућа општа правила и отуд се извело да није имао укуса. Као уметник који је заљубљен у лепо, дао је о стварима земаљског шара понеку врло ружну идеју.Речју, ма колико да су га хвалили, ма како злобно да су га кудили, ма колико да су га наопако схватили, у добру и у злу, насупрот његовој природи, нико није тачно ни слутио о његовој правој величини.

Имајте у виду да је он понајмање холанђанин од свих холандских сликара, и ма колико припадао своме добу да му никад не припада у потпуности. Оно што ја привлачило погледе његових савременика он и не гледа; оно што је њим било страно за њега је пуно привлачности. Рекло се збогом причи, он се враћа на њу; библији, — он је илуструје: Јеванђељу, — он му се одаје с уживањем. До душе он му даје своје лично рухо, али га тумачи у једном јединственом смислу, новом, опште схватљивом. Он сања о *Св. Симеуну о Јакову, о Лабану, о Блудном сину, о Тобији, о Апостолима, о Св. Породици, о Краљу Давиду, о Голготи,* о *Самарићанину, о Лазару, о Евангелистима.* Привлачи га Јерусалим, Емаус, и, то се осећа, увек је синагога оно што га мами. Ове освећене темате он види у пределима без имена, са личностима костимираним без неког смисла. Он их замишља

и ствара не водећи ни мало рачуна о традицији и без труни поштовања за локалну истину. А међутим толика је његова стваралачка снага, толико је он значајан као личност по својој индивидуалности и изузетној обдарености, да тема коју он обрађује добија један општи значај, један смисао истовремено интиман и типски који велики мислиоци и епски цртачи не достижу увек.

Негде сам већ рекао у овој студији да је његов принцип био да из ствари одабере од свих елемената један једини као битан, или боље рећи да их све занемари а намерно се задржи само на једном. Тако је у свим својим радовима вршио анализе, дистилисао, или да се изразимо са више племенитости, био метафизичар још више него песник. Никад га ствар није загрејала као скуп који чини целину. Кад се погледа како је третирао тело, могло би се посумњати да га је занимала његова спољна лепота. Волео је жене, а видео их је разних, волео је тканине, а није се трудио у сликању да их имитира. Али је зато у недостатку грациозности, лепоте, деликатности у боји меса, умео да да̂ толико израза нагом телу, мекотом, облином, гипкошћу, љубављу за материју и осећајем живог, да су практичари задивљени.

Он је све рашчлањивао и упрошћавао, боју и светлост, тако да је елиминисањем свега оног што изглед чини сложеним, кондензовањем онога што је расплинуто, постизао да црта без оивичења линијом, да наслика портрет скоро без видљивих црта, да колорише без колорита, да сву светлост сунца прикупи у једном зраку. У пластичним уметностима није могуће превазићи ону радозналост којом је он по својој природи био запојен. Место физичке лепоте, код њега имамо израз, — место имитације, скоро потпуно преображавање ствари, — место посматрања, психолошко студирање, — место јасног, зналачког или наивног гледања визионарски поглед и привиђења толико стварна да је и сам у њих поверовао. По тој особини да двоструко види, благодарећи тој интуицији сомнамбула, у области натприродног, он види даље него, ико. Живот кога он гледа у своме сну носи неки неземаљски акценат који чини стварни живот скоро хладним и избледелим.

Погледајте у Лувру његов *Портрет жене* који се налази на неколико корака од *Тицијанове милоснице.* Упоредите та два створења, испитајте добро обе слике, и биће вам јасна разлика између та два ума.

Његов идеал, за којим као у сну иде затворених очију. то је светлост: нимбус около предмета, фосфорасто светлуцање на црној позадини. То су лелујаве, непостојане сенке, саздане од једва назначених и неприметних контура, које тек што нису нестале, још пре него што је рука кадра да их фиксира, краткотрајне и раскошно лепе.

Фиксирати визију, поставити је на платно, дати јој облик, рељефност, сачувати њено крхко ткиво, дати јој сјаја, а да то буде чврста, мушка и опипљива слика, стварна као ни једна друга и која је кадра да одоли дотицају са Рубенсом, Тицијаном, Веронезом, Ђорђоном, Ван Дајком, ето шта је Рембрант покушао. Је ли то и учинио? Цео свет може да посведочи.

Још само једну реч. Придржавајући се његовог поступка, ако из овог тако обимног дела и ове многостране генијалности издвојимо оно што га претставља у његовој бити, ако га сведемо на његове основне састојке, ако занемаримо његову палету, четкице, бојена уља, лазуре, слојевите наслаге, сав сликарски механизам, доћи ћемо најзад до онога што чини суштину његове уметничке личности: до гравера. Цео се Рембрант садржи у његовим бакрорезима. Дух, тенденција, машта, снови, разум, химере, напор да се оствари немогуће, цела стварност створена ни из чега, двадесетак његових бакрореза довољни су да нам се открије у потпуности, да се из њих наслути цео сликар, шта више да нам буде објашњен. Иста занатска страна, исти избор пута, иста занемаривања, иста упорност, иста чудноватост у изради, исти до савршенства успели и на мах нађени израз. Ако се ваљано упореде, ја не видим каква би била разлика између *Тобиље* из Лувра и рецимо те и те изгравиране плоче. Нема никог који га као гравера не ставља изнад свих гравера. Да не идемо толико далеко кад је реч о његовом сликарству, добро је да се чешће потстетимо на *Сто флорина* кад смо у недоумици како да схватимо неку од његових слика. Тада бисмо видели да сва силна згура те уметности на свету, не квари ни у колико онај неупоредиво лепи пламен којим она изнутра светли, и мислим да бисмо онда све оне епитете којим су назвали Рембранта заменили другим — супротним.

У истини био је то један ум коме је служило око ноћних бића и рука вешта али без претеране спретности. Тај тешки рад остварио је један хитри и одрешити дух. Тај никоговић, то цуњало, тај гардеробер, тај ерудита који се потхрањивао диспарантностима, тај човек с дна који је тако високо узлетао, та природа ноћног лептира кога привлачи оно што светли, та душа толико осетљива према извесним формама живота, а тако равнодушна према другим, та страст без нежности, тај љубавник без видљивог жара, та нарав сва од контраста, противречности и двосмислености, узбуђења, а мало речита, пуна љубави, а ни мало љубазна, тај толико обдарени човек с недостатцима, тај назови материјалиста, тај *простак*, тај *гад*, тај је био чисти *спиритуалиста*, да кажемо једном јединим речју: *идеолог*, хоћу рећи дух који живи у области идеја и говори језиком идеја. У томе лежи кључ тајне.

Ако се тако узме, сав Рембрант постаје схватљив: живот и дело, његове склоности, његове замисли, његова поетика, његове методе, сав његов поступак, чак и сама патина његових слика, која и није ништа друго до смела и тражена спиритуализацаја материјалних елемената његовог заната.